

rohamosan fejlődött, szellemi súlya folyamatosan növekedett. Ennek következtében Kolozsvár módosabb polgárainak lehetősége nyílt beszerezni az akkor modernnek számító filmfelvevő kamerákat. Az utolsó korszak 1940-nel, a második bécsi döntéssel kezdődött. Ebben az időszakban készült a városról a legtöbb mozgókép. A következő fejezet a *Kutatott műfajok* veszi sorra, és részletes betekintés nyújt a filmhíradók, a játékfilmek, a dokumentumfilmek, az amatőr (privát) filmek világába. A szerző meghatározza az adott filmes műfajokat, összeveti ezeket a mai műfajokkal. Ezenkívül betekintést nyújt abba, hogy az elkülönített csoportokba milyen filmek tartoznak, ezekben milyen fontosabb színészek és rendezők vettek részt. Rövid tartalmi ismertetést is kapunk, mely azt is feltárja, hogy az adott film milyen kolozsvári képeket mutat be. Olyan izgalmas információkról olvashatunk például, hogy a filmhíradó volt az első Kolozsvárról fennmaradt műfaj, amely legtöbbször a propaganda eszköze volt. De arról is olvashatunk, hogy 76 némafilmből a *Tolonc* az egyetlen, amely megőrökíti Jászai Marit. Ez volt az első magyar kolozsvári film, amely nemzetközi hírnévre is szert tett. A város *lehetséges képi reprezentációi* fejezet képelméleti bevezetővel indul, majd azt vizsgálja, hogyan és hol filmezték Kolozsvárt az említett négy korszakban, hogyan alakul ki egy komplex kép a városról, milyen viszonyban áll város és film, stb. A tizedik fejezet (*Filmgyártók és filmkészítők*) bemutatja a filmgyártókat és filmkészítőket, a szerző ezt

részletes és jól áttekinthető táblázatokban összesíti, feltüntetve a gyártót, a gyártási évet, a filmcímét, a film műfaját és a létezési állapotot. A kötet egy *Összefoglalással* és egy *Zárszóval* végződik, amely kiegészül még egy hosszú és részletes szakirodalmi listával, valamint egy *Függelékkel*, amely a helyszíneket és az alkotókat összesítő táblázatokból áll. És ha ez még mindig nem lenne elég a kíváncsi olvasónak, Tóth Orsolya a filmek összesített adatbázisát tartalmazó DVD-t is hozzáférhetővé teszi, illetve az utolsó oldalakon Kolozsvárról készült képeket, filmes plakátokat, filmekből kivágott jeleneteket láthatunk.

A kötetet elolvastva kiderül, hogy a szerző a filmezéstechnika elhivatott szakértője, aki a hitelességre törekedve vezeti be az olvasókat az 1896–1948 közötti kolozsvári filmtörténetbe. Ezt alaposan kidolgozott elméleti kontextusba helyezi, amely által megismerkedhetünk a városrepresentáció narratív stratégiájával, a kamerafelvételek kontextusaival, illetve felhívja a figyelmet a kolozsvári filmtörténeti örökség fontosságára, valamint megismerésének a lehetőségeire.

Végezetül, a kötet egyik félmondatát idézném: „a múlt egy eddig még elmondatlan történet, amely arra vár csupán, hogy egyszer végre előadják” (105.). Tóth Orsolyának sikerült feltárnia az eddig nem ismert kolozsvári filmtörténet múltját, szakszerű ismeretekkel és hiteles forrásgyűjteménnyel kiegészítve eddigi ismereteinket.

Márton Nóra

Bevezetés Testközelbe

A teremtmények arca – tárgyak, emberek, állatok. Mészöly Miklós és Pilinszky János műveinek posztantropocentrikus olvasatai. Szerk. Selyem Zsuzsa, Serestély Zalán. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2022. 184 oldal

2022-ben jelent meg az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában, Selyem Zsuzsa és Serestély Zalán szerkesztésében *A teremtmények arca – tárgyak,*

emberek, állatok. Mészöly Miklós és Pilinszky János műveinek posztantropocentrikus olvasatai című tanulmánykötet, melynek alapját egy nemzetközi

Varga Eszter (2000) – mesterszakos hallgató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Irodalomtudományi Intézet, Kolozsvár eszter.varga@stud.ubbcluj.ro

online konferencia szerkesztett előadásai képezik. *A teremtmények arca – tárgyak, emberek, állatok. Mészöly 100, Pilinszky 100* című konferencia, amelyet a kolozsvári BBTE Bölcsészettudományi Karának Magyar Irodalomtudományi Intézete szervezett 2021. március 26-a és 27-e között, egyaránt kapcsolódott a Mészöly Miklós Társaság kezdeményezte 2021-es Mészöly Miklós-emlékévhöz, valamint Pilinszky János születésének 100. évfordulójához. A konferencián elhangzott előadások kötetbe került változatai Mészöly Miklós prózavilágát és Pilinszky János líráját állítják a vizsgálódás középpontjába, és közelítik meg a posztantropocentrikus filozófia felől, a humán és nonhumán, az ember – állat – tárgy közötti kapcsolatok (újra)értelmezése révén.

A szerkesztők a kötet előszavában kiemelik, hogy ami leginkább összekapcsolja a 20. századi magyar irodalom e két kiváló és meghatározó alkotóját, az a második világháború sötét tapasztalata. Mészöly katonaként szembesült a háború embertelenségével, így rá a kényszerű szolgálat eleven emléke, Pilinszky lelkivilágára pedig a koncentrációs táborok látványa nyomta rá súlyos pecsétjét. A kor tapasztalata munkásságukat és írásművészetüket is meghatározta. A szerkesztők hozzátézik, hogy az egyik legalapvetőbb közös vonás bennük az, hogy illúziók és mentségek nélkül kérdezték meg újra és újra: *mi is az ember?*, és ez a kérdésfelvetés napjainkban is aktuális marad. Egy olyan kor köszöntött ránk a 21. században, ahol a posztantropocentrikus filozófia az egyik legfőbb aktualitás, és ahol tanácsos Mészöly és Pilinszky szövegeit testközelben tartanunk. Nélkülük ugyanis nagy esély van arra, hogy magunkra maradunk a sötétben azzal a kérdéssel, ami őket is foglalkoztatta: túlélhetjük-e (és hogyan) azt, ami még következni fog? Mindezekre a kötet szerzői is reflektálnak tanulmányaikban. Az erdélyi, felvidéki és magyarországi szerzők Mészöly és Pilinszky újraolvasásának fontosságát hangoztatják, miközben az értekezések mindenképpen érintik a kötet címében feltüntetett három kulcsfogalom (tárgyak, emberek, állatok) egyikét, vagy éppen ezek szétválaszthatatlanságának tényét erősítve egyszerre (és egy időben) mindegyiket. A tanulmányok közösen,

olykor egymással párbeszédbe lépve – s így voltaképpen megidézve egy, éppen a szemünk előtt zajló konferencia hangulatát – olyan perspektíva felől közelítenek Mészöly és Pilinszky műveire, amely a dichotómiák lebontására, a kötött fogalmi határok megbontására és az ezek közötti átjárás lehetőségére (és elsősorban e lehetőség észrevételére) ösztönzik az olvasót az emberi és nem emberi kapcsán. A szerzők arra hívják fel a figyelmet, hogy a Mészöly-próza darabjai és Pilinszky lírányelve képes arra, hogy az emberi és nem emberi hierarchikus viszonyát inkább átjárásokban, hasonlóságokban és együtt létezésben teremtsen meg, majd tárja az olvasó elé. Pilinszky, ahogy azt a szerkesztők is írják, „az utolsó elhárnyt bádogkanáiból” vezet le poézisét, míg Mészöly az állati létezés ártatlanságát írja meg, miközben az ember-állat viszonyának mibenlétére keres választ. Ezeket az ember-állat, ember-tárgy viszonyokat a kötet tudatos szerkesztése is követi. Az első hat tanulmány *Lószemoptika* címmel Mészöly Miklós prózavilágának posztantropocentrikus vonatkozásait vizsgálja meg, míg a második fejezet *Kutyák és anyagok* címmel Pilinszky János munkásságában ragadja meg a humán és nonhumán közötti viszonyokat.

A kötetet Szolláth Dávid tanulmánya nyitja, amely az állatok megjelenítésének lehetőségeit, illetve az állat és ember egyenrangúsítását hangoztatja Mészöly Miklós műveiben. Írásában azt követi nyomon, hogy a művekben hogyan jön létre az *emberinek és állatinak* titulált viselkedés elbizonytalanítása, és ezáltal a kettő egymáshoz közelítése. A tanulmány konklúziója szerint Mészölynél az állat sajátságában válik felismerhetővé. Az állat állat marad, de állatként az ember partnerévé válik egy közös és megosztott pillanatban a közeledés, az egymás észrevése és az egymásra való odafigyelés révén.

Marjánovics Diána írása szintén az állat-ember viszonyát vizsgálja a Mészöly-életmű egy korai szakaszában publikált, a recepció által kevésbé emlegetett *Sötét jelek* című kötetben. Az itt megtalálható novellák hol expliciten, hol áttételesen a háborút, annak szörnyűségeit tematizálják, és az emberölés morális kérdései kapcsán emelik központi szerepbe az állatot. A hiánypótló tanulmány zárlatában helyet kap a *Magasiskola* kisregény

és a *Pontos történetek, útközben* című regény elemzése is. Utóbbiban az eddigi recepció kevésbé hangsúlyozta az állat-ember viszonyát.

Mintha csak egy konferencián adná át az egyik előadó a mikrofonját a soron következő előadónak, Berszán István tanulmánya így veszi át Marjánovics Diánaétól a szót. A *Magasiskola* című kisregényt vizsgálva lép párbeszédbe egymással a két tanulmány, miközben az 1956-os kisregény most az irodalmi írás és olvasás figyelemgyakorlatai felől kerül elemzésre. A szerzők (egyrészt a tanulmányé, másrészt a kisregényé) bevezetnek bennünket a nézni tudásba. A vizsgálat egyik legnagyobb téje ugyanis az, hogy kifinomult figyelemgyszusokon keresztül kövesse és érje tetten a Mészöly-prózát s így tárja fel az irodalmi elbeszélésben az ökoszféra társszerzőségét.

Kovács Péter Zoltán érdekesítő elemzése Mészöly Miklós néhány művét mint detektív-történetet kívánja értelmezni a konstruktivizmus eszmerendszere felől. A kognitív tudományokra és a konstruktív didaktikai elméletre alapozva a tanulmány azt kívánja alátámasztani, hogy „Mészöly Miklós *Tragédia* című novellája az irodalmi krimi egyik legprecízebb példája” (179. o.). A szerző nézetei alapján a Mészöly-próza sok esetben magára hagyja az olvasót asszociációs hálók és hálózatok összekuszáltságában, miközben kognitív struktúráit kibillentli, és meghagyja az önálló értelmezés szabadon alakulását. Ezek lehetőségét a szerző a mészölyi próza figyelemtelitetségével, szórtságával és nyitottságával magyarázza.

Szabó K. Attila a szubjektivitás lehetőségeit tárja fel Mészöly Miklós *Saulus*ában. A szerző a regény kapcsán három állítást fogalmaz meg, majd fejt ki a tanulmány során. Elsőként azt, hogy Mészöly *Saulusa* voltaképpen lebontja az énelbeszélés alakzatát. A következő állítása annak a magyarázata, hogy ez a lebontás hogyan valósulhat meg. Végül a tanulmány azt magyarázza, hogy az *én* felbomlása után nem egy új szubjektum jön létre a régi helyére, hanem egy új, abszolútumok köré szerveződő szubjektivitásforma válik lehetségessé.

Györi Orsolya tanulmánya az 1982-ben megjelent *Ló-regényt* értelmezi, és öt főbb témakör felől

közelíti meg a művet. Elsőként a párhuzamok helyett *mellérendelő* szerkezetek és viszonyok alapján vizsgálja meg a szöveget, majd a *lajstrom*, *hiány*, később a *várakozás* fogalmaival közelít a műhöz. A negyedik témakörben kiderül, hogy a *részvét*, *pátosz* és *tragikum helyett valami másról* esik szó a zárlatban, annak ellenére, hogy a vágóhidavatásra váró lovak sorsának elbeszélésekor az olvasó tragikus befejezést várna: ez elmarad. Ehelyett Mészöly elbeszéléstechnikailag arra kényszeríti olvasóját, hogy fizikailag átélje azt, amit a szöveg direkt módon nem tematizál: egy hosszú mondattal fullasztja ki olvasóját.

A tanulmánykötet második nagy egysége *Kutyák és angyalok* címmel Pilinszky János életművét és líranyelvét vizsgáló tanulmányokból áll. Schein Gábor értekezése nyitja meg az elemzések sorát. A szerző szerint olyankor, amikor a páriák művészetéről olvasunk Pilinszkyknél, egy olyan asszociációs mező képződik meg, amely egyaránt tartalmazza egy afáziás beteg tapasztalatát, valamint a Raszkolnyikov álmában halálra korbácsolt lovacska képét és a torinói ló látványát. Ezt az asszociációs mezőt járja körül a tanulmány, miközben olyan művészi látásmódokkal teremt kapcsolatot, amilyen a Pilinszkyé, a Becketté és a Kurtág Györgyé.

Mekis D. János a posztantropocentrizmus és dezanthropomorfizmus felől közelít, szerinte Pilinszkyknél „megmutatkozik ember és állat, élőlény és környezete egylényegűsége; a fenyegetett élet maga válik a katasztrófa helyzetében az utolsó lehetséges jelentéshorizonttá” (180.).

Szávai Dorottya tanulmánya Pilinszky antropológiáját, humanizmuskritikáját vizsgálja a jelenkori posztantropológiai diszkurzív keretek tükrében. Amellett, hogy tanulmányában megpróbálja tetten érni, hogyan jut szóhoz Pilinszkyknél az artikulál(hat)atlan hang, a versek dezanthropocentrizáló mozgására, posztantropocentrikus távlatára is figyelmet fordít. Továbbá a tanulmány konklúziójában arra is kitér, hogy Pilinszkyknél a posztantropocentrikus és vallási, metafizikai, misztikus olvasat nem kizárják, hanem kölcsönösen áthatják és élesítik egymást.

„Pilinszky *Metronómja* emlékeztet rá, hogy van ideje a tárgyagnak, helyeknek és növényeknek is”

(139.) – olvashatjuk a következő tanulmányban. Juhász Anna Anita a Berszán István szövegében említett *olvasásgyakorlatra* hívja fel a figyelmet értelmezése elején. A tanulmány többek között arra a kérdésre keresi a választ, hogy „válhat-e az irodalom szövegéből találkozássá, beszédből párbeszéddé, irodalomtörténetből irodalomtörténeisé?” (178.). Az értekezés gyakorlásfizikai kutatásokból kiindulva, a Pilinszky-líra ritmusainak követésére biztatja olvasóját, egy olyan tájékozódásra, amely az *emberi és nem emberi* közötti viszonyokban zajlik.

Radics Viktória személyes tapasztalattal indítja tanulmányát, amelyben beszámol arról, hogy saját apokaliptikus szorongásának, klímaszorongásának megfogalmazásához Pilinszky János költészete szolgáltatott szavakat és nyelvet. A szerző szerint azt a kozmikus részvétet, amelyet Pilinszky lírája képes sugározni, még a Biblia költészete tudja kifejezni ilyen erővel. Emellett tanulmányában utánajár annak is, hogyan próbálkozik meg a Pilinszky-líra a keresztény szimbolika dekonstruálásával, transzformálásával és újjáélesztésével.

Selyem Zsuzsa nemcsak a kötet szerkesztőjeként, de szerzőként is jelen van a tanulmánykötetben. „*Gyönyörűek vagyunk*” – *kutyák és angyalok Pilinszky-nél* című tanulmányában részben összefoglalja, és ki is tágítja mindazt, amiről az eddigi értekezések szóltak. A tanulmányból kiderül, hogy az angyalok és az állatok a botrány és a szentség szóltan tanúi – az angyalok, akik csupán küldetéseikkel

azonosak, így sem múltjuk, sem pedig jövőjük sincs, és az állatok, akik csupán az emberi jelentésadás által határozódnak meg, várják, hogy az ember nyakukra hozza a pusztulást. Ami pedig a várapozást illeti, a hátralevő időt és „az elviselhetetlent valami nem antropomorf bölcsességgel elviselik, és elpusztulnak” (181.).

A kötetet Cseh Zoltán tanulmánya zárja, amely kilép az eddigi Pilinszky-értelmezések megszokott légköréből, és Pilinszky költői életművét mint szubverzív, queer energiaforrást tárgyalja. Olyan műveket vizsgál tanulmányában, amelyben Pilinszky mássága is tematizálódik.

Pilinszky János és Mészöly Miklós a 20. század legmeghatározóbb magyar művészei közé tartoznak. Jelen kötet arra hívja fel a figyelmet, hogy az ember, állat és tárgy valójában nem abszolút kategóriák. Ehelyett inkább ember-állat, ember-tárgy, állat-tárgy viszonyairól, összemosódásairól, az egyiknek a másikban történő felfedezéséről kellene beszélnünk. A kötet leginkább azokhoz szól, akik érdeklődnek az irodalomelmélet, ökokritikai vizsgálatok, gyakorlásfizikai kutatások, esztétikai vizsgálódás, irodalom és nonhumán viszonyának kutatása, a posztmodern és a 20. századi magyar irodalom kutatása iránt, de haszonnal forgathatják azok az oktatók, irodalomtanárok és laikus olvasók is, akik Pilinszkyt és Mészölyt új perspektívákból kívánják megérteni.

Varga Eszter